

УДК 378.37.316.001

Міровська Маріола

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМ ПРОЦЕСОМ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ НА ОСНОВІ КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТУ

А Розроблена структура концептуальної моделі управління освітнім процесом закладу освіти на основі кейс-менеджменту. Детально описані потреби здобувачів освіти та шляхи підтримки студентів в освітньому процесі, зокрема через ведення випадку. Розкривається сутність поняття колаборація, схожість та відмінність його з такими термінами як співпраця та кооперація.

Ключові слова: концептуальна модель; потреби здобувачів освіти; освітній процес; соціальний підхід в управлінні; кейс-менеджмент; колаборація

Актуальність проблеми. Процеси глобалізації поставили перед освітою підвищені завдання підготовки кваліфікованих фахівців з посиленням водночас вимоги щодо їхнього гармонійного розвитку, просоціальної та громадянської позиції, здатності до самостійного мислення та суспільного вибору. Закономірно виникає теоретичний і практичний інтерес щодо становлення, функціонування та розвитку закладів вищої освіти (ЗВО), здатних забезпечити відповідну якість освіти в глобалізованому світі. Система освіти України знаходиться у стані реформування. Натомість практика концентрації уваги на освітніх інституціях та розвитку їхнього потенціалу засобом зміни організаційного та навчального компонентів (зміни статуту закладу вищої освіти, розширення переліку навчальних предметів й осучасненню змісту їхнього викладання, наближення вищої освіти до вимог ринку праці тощо) спричиняє певне нехтування питаннями підтримки користувачів освітніх послуг. Тому не тільки в освітянських колах, але й на державному рівні все частіше дискутується питання щодо рівня соціалізації та освітнього становлення студентської молоді в умовах глобалізації, а також про необхідність надання соціальної допомоги студентам. Також треба відмітити, що, крім навчального компонента, освітній процес полягає в реалізації особистісного потенціалу людини як компетентного фахівця, конкурентоздатного на національному та міжнародному ринках праці. Отже, питання підтримки студентів у процесі навчання є актуальною проблемою в контексті забезпечення якості надання освітніх послуг ЗВО.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні й прикладні аспекти освітньої політики та процесів глобалізації розкриваються в працях В. Андрущенко, В. Захарченка, В. Кременя, С. Ніколаєнка,

Н. Протасової, М. Степка та ін. Крім того, для розв'язання проблеми досягнення найвищої досконалості в університетській освіті вагомими є роботи таких авторів: Ф. Альтбах, А. Белов, Е. ДеКорте, Д. Дуглас, О. Золотов, М. Квієк, Я. Кузьмінов, С. Майкл, С. Маргінсон, А. Меттінгер, Е. Морен, Г. Розовські, Дж. Салмі, Д. Семенов, У. Тайхлер, А. Торкунов, І. Фрумін, Е. Хезелкорн та ін. Управлінню закладами вищої освіти присвячені наукові праці Н. Білик, О. Боднар, Т. Борової, Н. Воляннюк, О. Галуса, Г. Дмитренка, Г. Єльнікової, В. Камишина, М. Коляди, В. Курила, В. Маслова, В. Олійника, З. Рябової, Л. Сергеевої, О. Снісаренко, Т. Сорочан, Т. Фінікова, Є. Чернишової, А. Чміля, О. Шарова, С. Шевченка, В. Яковця та ін. Використанню можливостей професійної підготовки та формуванню особистості майбутнього фахівця присвячені праці Л. Ткаченка, М. Васильєвої, В. Гриньової, В. Євдокимова, Д. Коваленка, В. Лозової, І. Прокопенка, В. Сидоренко, Г. Троцько, О. Федоренка та ін. Психолого-педагогічні аспекти особистісного потенціалу, його складників і можливостей продуктивного розвитку представлено в працях І. Беха, Д. Богоявленської, Л. Виготського, С. Глуховської, В. Долгунова, Г. Левашової, Н. Лейтеса, В. Семиченко, О. Яковлевої та ін. Разом із тим, використання технології підтримки потенціалу студента в процесі забезпечення якості освітніх послуг у закладах вищої освіти мало представлена в роботах науковців. Отже, актуальність і значущість відповідної дослідницької уваги до питання управління освітнім процесом закладу освіти на основі кейс-менеджменту не викликає сумнівів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових джерел і стан розробленості проблеми обумовлює постановку питання, як посилити та підтримати потенціал студента під час його навчання у за-

кладі вищої освіти в умовах трансформаційних змін, які, наразі, переживає Україна як держава.

Мета статті: описати концептуальну модель управління освітнім процесом закладу освіти на основі кейс-менеджменту та охарактеризувати її провідні аспекти.

Викладення основного матеріалу. Провідною концептуальною ідеєю щодо підвищення рівня якості надання освітніх послуг закладом вищої освіти є виокремлення й використання в управлінському процесі технології кейс-менеджменту, що передбачає визначення запитів і потреб здобувачів вищої освіти та задоволення їх під час перебігу освітнього процесу завдяки розробленню відповідної освітньої траєкторії розвитку потенціалу студента для його успішної соціалізації в умовах глобалізації. Для забезпечення зазначеного необхідно розробити відповідну систему управління й графічно її представити у вигляді відповідної моделі.

Останнім часом у науці для презентації спрощеного аналогу об'єкту дослідження використовується моделювання, результатом якого є побудова моделі. За визначенням В. Пікельної, модель – це досконала копія оригіналу, що відображає всі його властивості та зв'язки й спрямована на його пізнання та описання алгоритму його впровадження в практику [7]. Концептуальною моделлю стає в тому випадку, коли в ній представлено множинність понять і зв'язків між ними, що визначають змістовну структуру досліджуваного явища [10]. Отже, концептуальна модель (англ. conceptual model) – це макет певної предметної області, певна сукупність взаємопов'язаних понять, що використовується для розв'язання певного дослідницького завдання. У нашому випадку, це певна змістовна модель, яка є абстрактною, є спрощеним аналогом процесу управління якістю надання освітніх послуг ЗВО на основі технології підтримки потенціалу здобувачів вищої освіти через визначення та задоволення їхніх запитів і потреб під час перебігу освітнього процесу.

Натомість змістовні завдання моделі, що розробляється, стосуються вирішення задач місця та ролі вищої освіти в опануванні молоддю професією, процес здобуття якої має відповідати як їхнім запитам у сучасному суспільстві, так і запитам самого суспільства. Наразі у світі відмічаються тенденції зниження потреби у вищій освіті і пошук власного самовизначення в соціальних системах, послуговуючи бажанням розбудувати своє життя в горизонтальній площині життя [18]. Професійні вміння як засіб забезпечення потреб свого життя стають привабливішими, ніж високі та далекі горизонти вищої освіти. Ці тенденції вже простежуються в Центральній Європі, однак в Україні вони ще не так явно проявляються. Таким чином, постає питання перегляду освітнього процесу як такого, що знову може стати привабливим для молоді та таким, що не протиставляється її запитам та вимогам інформаційного суспільства чи світовим глобальним процесам. Історично здобуття освіти ніколи не виступало легким процесом і супроводжувалося низкою технологічних ідей підтримки

студента, що мали місце в різні історичні епохи. Помічники, як носії ролей підтримки, згідно зі своїми повноваженнями набували різних статусних ролей, як-то: тьютер, наставник, ментор, едвайзер, коуч, фасилітатор. У сучасних умовах потреба в такій цільовій підтримці через введення ролі академічного помічника все більше знижується. Натомість функціональна потреба щодо підтримки студента не зникає, а інституалізується, що в умовах інформаційного суспільства інтегрується через процеси соціального управління та включення в організаційний контекст як частини освітнього процесу. Видається доречним зазначити, що саме технологія кейс-менеджменту як інтегрованого методу педагогічної компетенції персоналу ЗВО може зайняти належне місце в організації освітнього процесу в напрямку забезпечення підтримки студента. Включення технології кейс-менеджменту в управління освітнім процесом видається перспективним напрямком. Це й має довести розроблена нами модель (рис. 1).

Модель визначає структуру змодельованої системи управління в її причинно-наслідкових зв'язках, описує властивості її елементів.

Сама концептуальна модель складається з таких блоків:

Цільовий блок, який розкривається трьома складовими: потреби здобувачів освіти (біологічні, соціальні та освітні), запити стейкхолдерів (зацікавлених сторін), кваліфікаційні вимоги до підготовки фахівця та включає визначення мети, а саме: забезпечення якості надання освітніх послуг засобом фокусування на задоволенні освітніх запитів і потреб споживачів на основі їхньої інтеграції та формуванні позитивної репутації закладу.

Концептуальний блок, який розкривається через сукупність концептів, таких як теоретико-методологічний концепт, що містить: діалектичні закони; концепції, закони, закономірності управління освітою, а також містить практико зорієнтовані складові: соціальний підхід в управлінні освітніми системами й управління процесами соціальної колаборації, менеджмент освіти, маркетинг і логістика освітніх послуг, управління якістю надання освітніх послуг тощо.

Змістовий блок, який орієнтовано на визначення змісту управління для забезпечення соціально-особистісної компетентності учасників освітнього процесу ЗВО. Блок розкривається через такі складові, як освітнє середовище соціальної колаборації учасників освітнього процесу ЗВО, освітні програми, зміст, методи, засоби, прийоми суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу, система внутрішнього забезпечення якості надання освітніх послуг закладу вищої освіти тощо.

Технологічний блок, який включає алгоритм використання кейс-менеджменту здобувачів вищої освіти і розкривається через такі складові: організаційна структура управління освітнім процесом (людські ресурси, інформаційна система, середовище); підготовка науково-педагогічного складу ЗВО щодо здійснення підтримки студента в освітньому процесі; оцінка індивідуальних потреб здобувача

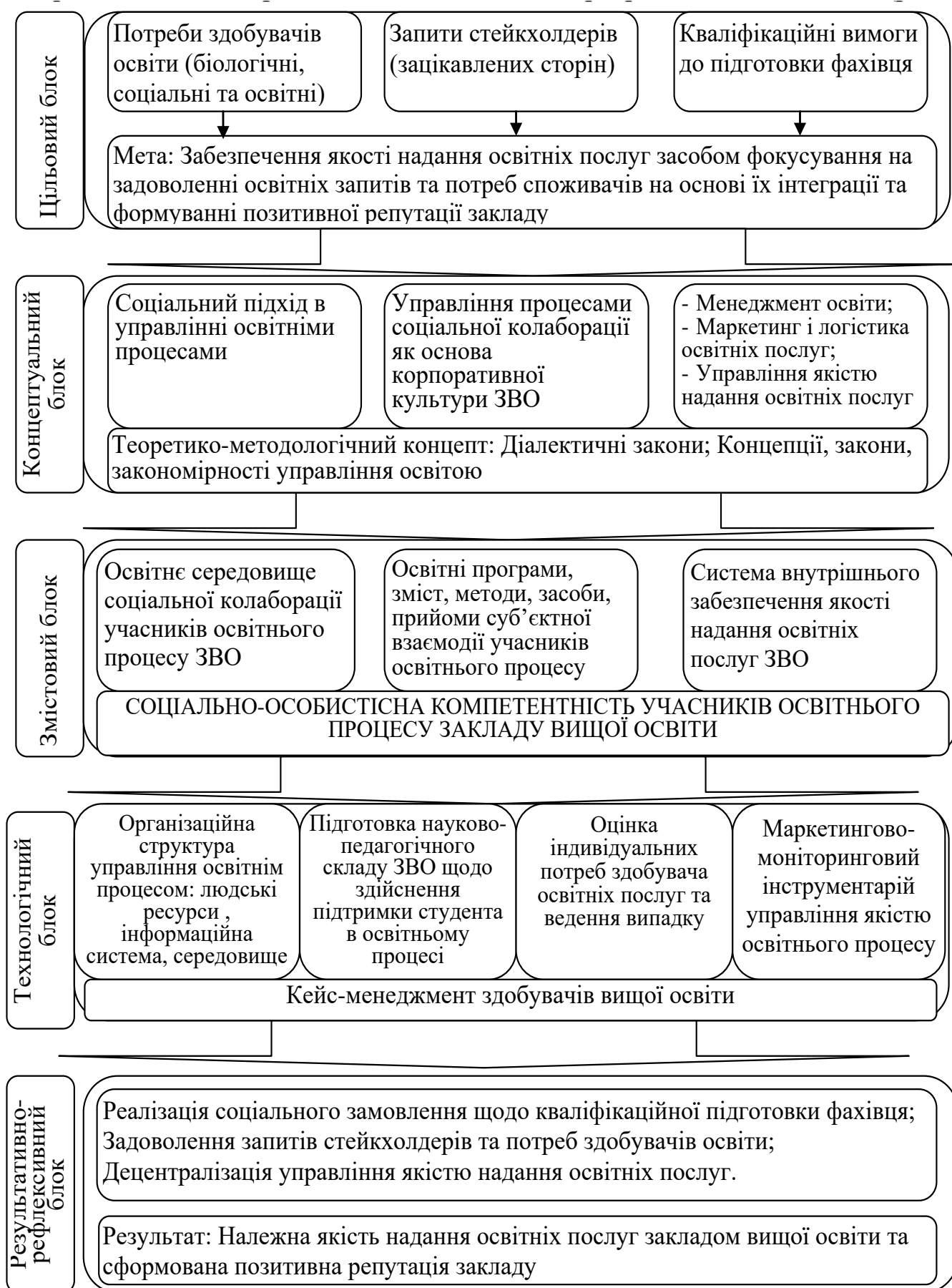

Рис. 1. Концептуальна модель управління освітнім процесом закладу освіти на основі кейс-менеджменту

освітніх послуг та ведення випадку; маркетингово-моніторинговий інструментарій управління якістю освітнього процесу.

Результативно-рефлексивний блок, який розкривається реалізація соціального замовлення щодо кваліфікаційної підготовки фахівця; задоволення запитів стейкхолдерів і потреб здобувачів освіти; децентралізація управління якістю надання освітніх послуг та визначення очікуваного результату: належна якість надання освітніх послуг ЗВО та сформована позитивна репутація закладу.

Розглянемо детальніше характеристики провідних блоків концептуальної моделі. Цільовий блок включає визначену мету, що полягає у забезпеченні якості надання освітніх послуг засобом фокусування на задоволенні освітніх запитів і потреб споживачів на основі їхньої інтеграції та формуванні позитивної репутації закладу.

Реалізація цільового блоку обґрунтовується сутнісними характеристиками запитів, потреб і замовлень усіх учасників освітнього процесу. Основними учасниками, на яких спрямована активність суб'єктів управління, є здобувачі певного рівня вищої освіти. Кваліфікаційні вимоги щодо їхньої підготовки визначено певними нормативними документами, де окреслено необхідний для виконання посадових обов'язків рівень професійної підготовки фахівця, що засвідчується документами про освіту та необхідним стажем роботи. Разом із тим, процес отримання документу про освіту є довготривалим і передбачає навчання у ЗВО. Для успішності цього процесу необхідно знати потреби здобувачів освіти (біологічні, соціальні та освітні). Здатність дорослої людини до опанування вищою освітою реалізується з опорою на задоволення основних потреб студента щодо проживання, належного рівня харчування, технічного забезпечення процесу навчання, що в інформаційному суспільстві вимагає володіння певними навичками (володіння комп'ютером, Інтернетом та іншими засобами інформаційного обміну), захист потреб приватності та надання простору для спілкування та навчально-розвивальної активності, а також задоволення потреб щоденного життя – дозвілля, відпочинку тощо. Досвід радянських часів залишив нам у спадок уявлення про те, що забезпечення студентів під час здобуття вищої освіти має реалізуватися за рахунок видатків громадян (т. н. державний бюджет). Натомість такий підхід зумовлює формування споживачтва і формує надалі потяг до пошуку форм, де забезпечення побуту власного життя покладається на дотичні структури [3]. Подальше просування такого підходу може суттєво знижувати як громадянський потенціал нації, так і здатність до самовизначення та самозабезпечення. Пошук форм балансу щодо засобів і форм матеріальної та соціальної підтримки молоді в період здобуття освіти є вагомим завданням освітньої політики країни і предметом управління освітнім процесом ЗВО. Також сучасний рівень життя потребує врахування змін щодо потреб студентів та їх врахування під час організації освітнього процесу. Час здобуття вищої освіти не може трактуватися як аскетич-

ний чи самозречення, або бути вилученим із життя. Період здобуття освіти має реалізуватися в балансі із задоволенням потреб щоденного життя, і це має враховуватися в управлінській структурі закладу, де студенти виступають користувачами освітніх послуг, якість яких має відповідати як їхнім запитам життя, так і потребам суспільства.

Наступною складовою моделі є підрозділ, що розкриває сутнісні аспекти соціального підходу в управлінні. Управління, за твердженням науковців, – це певний вплив керуючої системи на керовану з метою забезпечення досягнення запланованих результатів діяльності організації. Підкреслимо, що управління завжди спрямоване на досягнення цілей організації, а традиційно сутність його визначають як командно-адміністративне з необхідними вимогами щодо рівня науково-технічного забезпечення. В умовах тоталітарної авторитарної держави соціальне управління ототожнюється з державним, вступаючи в протиріччя із принципами самоорганізації. Натомість демократичне суспільство надає простір для впровадження соціального управління, фіксуючи увагу на суб'єкт-суб'єктних відносинах, де напрямок розвитку передбачає співпрацю та поєднання у спільному русі щодо визначених цілей. Саме людина виступає і суб'єктом, і об'єктом соціального управління: управління в соціальній системі стосовно людей, де результат очікуваних змін теж стосується самих людей. Упорядкованість системи засобом соціального управління передбачає перевагу процесів координації на основі соціальних дій первинних агентів, здобувачів освіти, орієнтованих на контекст світових запитів ринку. Запропонована А. Пригожиним трикомпонентна структура соціального підходу теж вказує на дотримання організаційного порядку, самоорганізації та цілеспрямування, що реалізуються на основі спільної взаємодії та взаємоузгодження, соціальному підході. За умов децентралізації та формування громадянського суспільства, застосування соціального підходу в управлінні освітнім процесом ставить людину головним об'єктом та об'єктом діяльності на рівні відповідної організації, зокрема закладу вищої освіти [8; 15].

Задля забезпечення результативності діяльності взагалі й підтримки студента в освітньому процесі зокрема використовують командну співпрацю. Нині це є певною колаборацією, в основі якої покладено взаємодію суб'єктів діяльності. Взаємодія – погоджена дія між ким-, чим-небудь [13]. Сутнісні аспекти цього поняття та управління процесами, що відбуваються під час колаборації розглядаються науковцями як співпраця і взаємодія представників різних організацій та соціальних груп [13]. Термін колаборація утворився від лат. *collaborare*, що означає спільно трудитися, синонімом цього терміну є слово співпрацювати [2; 16]. Аналізуючи першоджерела, нами з'ясовано, що зазначений термін використовується в науці, медицині, освіті, музиці, IT-сфері тощо [5]. Яскравими прикладами колаборації в науці є експеримент KamLAND (KamiokaLiquidscintillator Anti-Neutrino Detector), який

об'єднав інтелектуальні та матеріальні потужності 12 лабораторій США і Японії, а в експерименті брали участь 93 вчених із високим світовим рейтингом [17].

Взагалі, під *колабрацією* розуміють процес сумісної діяльності у будь-якій сфері будь-якої кількості людей, організацій для досягнення спільних цілей [11]. Під час колаборації відбувається обмін знаннями, здійснюється процес навчання і відбувається досягнення консенсусу. Необхідно зазначити, що цей термін не треба плутати із колабораціонізмом, що пов'язаний із усвідомленим, добровільним і умисним співробітництвом із ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі [12]. Поряд із цим терміном застосовуються такі слова як «співпраця» і «коопе-

рація». Іноді зазначені терміни ототожнюють, разом із тим вони мають різне значення. У межах нашого дослідження наводимо такі тлумачення зазначених понять: співпраця – це спільна з ким-небудь діяльність, спільна праця для досягнення мети [13]; кооперація (від лат. cooperatio) є формою організації праці, де певна кількість осіб спільно бере участь або в одному загальному процесі, або ж у різних, але пов'язаних між собою процесах праці [4]. В основі даних термінів покладено певний зв'язок і взаємодію між учасниками діяльності, але кожний із цих термінів має свою особливість. Спільні та відмінні риси зазначених понять відображено у табл. 1:

Таблиця 1

Спільні та відмінні риси понять колаборація, співпраця, кооперація

Термін	Спільні риси	Відмінність
Колаборація	1. Процес спільних дій суб'єктів діяльності для досягнення певної (спільно виробленої) мети 2. Взаємодія учасників процесу спільних дій 3. Суб'єкти діяльності належать до різних організацій або соціальних груп	1. Командна взаємодія, де відбувається взаємонавчання учасників. 2. Суб'єктами взаємодії є представники різних соціальних груп або організацій, які, на перший погляд, не мають нічого спільного. Це поєднання непоєднуваного заради досягнення спільної мети. Кожний учасник процесу має свої цінності та цілі. 3. Короткотривала взаємодія, що орієнтована на досягнення конкретного результату (продукту) в даний час. Це процес прийняття рішення. 4. Передбачає лідерство та управління.
Співпраця		1. Пролонгована взаємодія суб'єктів спільної діяльності на основі партнерської угоди. 2. Суб'єктами взаємодії є представники однієї або декількох однакових за своїм спрямуванням організацій. 3. Орієнтована на довгий термін взаємодії і передбачає отримання певної кількості результатів. Орієнтована на процес виконання ухвалених рішень. 4. Може мати декількох лідерів.
Кооперація		1. Тимчасове об'єднання для досягнення вже запланованих результатів. 2. Суб'єктами взаємодії є представники однієї або декількох однакових соціальних груп (організацій), які діють спільно і скоординовано заради досягнення єдиної мети. 3. Може мати декількох лідерів. 4. Основою кооперації є взаємна вигода.

Актуальним і необхідним, за нашим переконанням, є підготовка педагогічних працівників ЗВО щодо здійснення підтримки студентів в освітньому процесі. Теоретичні та практичні напрацювання вже не раз засвідчували необхідність посилення служб підтримки студентів у ЗВО. У цьому напрямку можна вказати на традиційні відділи виховної роботи та студентський профспілковий комітет, діяльність яких спрямовувала студентів у професійному зростанні, а також була орієнтована на організацію досудової та оздоровчої сфери студентської молоді. Натомість сучасні практичні ініціативи втілюються через створення студентських соціальних служб [9], яка, окрім перерахованих функцій, має за мету і надання першого робочого місця та практики, зокрема щодо соціальної роботи. Названі практики показали вагомість підготовки персоналу як компетентного в сфері роботи зі студентами щодо їхньої підтримки. Передбачається, що педагогічні працівники ЗВО мають володіти компетентністю в сфері кейс-менеджменту і за потреби

могли б виконувати функції кейс-менеджера. Цими навичками мають бути наділені куратори груп, працівники відділу роботи зі студентами, викладачі.

Оцінка індивідуальних потреб здобувачів освітніх послуг та ведення випадку. Природність вибору технології кейс-менеджменту у роботі зі студентами опирається на співставлення інтенсивності соціальних і технологічних процесів у сучасних умовах глобалізації і можливостей людського організму молодої людини щодо набуття нею якостей дорослості і опанування вимогами професійної підготовки. Історично зафіксована потреба молодої людини у підтримці під час навчання (в тому числі й у вищій школі) в кожен епоху набувала відповідних форм. Метод кейс-менеджменту відповідає вимогам часу, розглядає здобувача освітніх послуг як здатного до самостійного функціонування, підтримка якого має здійснюватися не через надання безоплатних послуг і повне забезпечення, а через кваліфіковану підтримку студента щодо процесу

навчання і доцільного використання можливих ресурсів для свого освітнього розвитку [1]. Функцію цю може виконувати вповноважений працівник ЗВО. Згідно з розрахунками, кейс-менеджер може вести в середньому 35 таких випадків [6, с. 10–11]. Щодо технічного забезпечення цього процесу, то аналіз наявного документообігу засвідчує, що практика ЗВО вже має певний набір оцінки стану студента та його можливостей здобувати освіту, як-то медична карта, анкета соціальних даних. Ці документи можуть слугувати для експрес-оцінки, на основі якої засобом коротких зустрічей та інтерв'ювання вповноважений працівник може спільно із студентом визначити його потреби щодо здобуття освіти і разом у подальшому скласти план щодо необхідних ресурсів і заходів відносно їхнього пошуку. Метою такої роботи є підтримка та насага студента до власного соціального та професійного зростання. Метод кейс-менеджменту буде зорієнтовувати студента в отриманні освітніх послуг без формування споживацьких тенденцій і навчатиме опиратися на власні сили як самостійного члена суспільства, що і є безпосереднім завданням освітнього процесу [14].

Висновки з даного дослідження. Констатуючи той факт, що в умовах глобалізації освітнє становлення студентської молоді вимагає надання соціальної підтримки. Зазначимо, що ідея впровадження кейс-менеджменту є актуальною, перспективною і має враховуватися в управлінні освітнім процесом. Зазначене сприяє перегляду сутності організації управління освітнім процесом та визначення місця процесу надання підтримки здобувачу освіти. Розроблена концептуальна модель управління освітнім процесом закладу освіти на основі кейс-менеджменту вказує на методологію організації підтримки студента під час здобуття вищої освіти як технології XXI століття.

Перспективами подальших розвідок є визначення особливостей управління освітнім процесом на основі соціального управління в умовах децентралізації влади та розробленні організаційно-управлінської технології використання створеної концептуальної моделі.

Мировская Мариола. Концептуальная модель управления образовательным процессом учебного заведения на основе кейс-менеджмента.

А Разработана структура концептуальной модели управления образовательным процессом учебного заведения на основе кейс-менеджмента. Подробно описано потребности соискателей образования и пути поддержки студентов в образовательном процессе, в частности ведение случая. Раскрывается сущность понятия коллаборация, сходство и отличие его с такими терминами как сотрудничество и кооперация.

Ключевые слова: концептуальная модель; потребности соискателей образования; образовательный процесс; социальный подход в управлении; кейс-менеджмент, коллаборация

Mirowska Mariola. The Conceptual Model of Educational Management Process of the eEducational Institution Based on the Case Management.

С The paper presents the structure of the conceptual model of the process of the educational institution based on the case management. On the base of case management author describes some educational needs of students and ways to support them in the educational process; describes essence of the concept 'collaboration' explains some similarities and distinctions between such terms as 'collaboration' and 'cooperation'.

Key words: conceptual model; needs of students; educational process; social approach in management; case management; collaboration

Список використаних джерел

- Бевз Г. Психологічна робота в практиці кейс-менеджменту: аналіз досвіду впровадження. *Психологічний часопис*: зб. наук. праць / за ред. С. Д. Максименка. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018. № 3. Вип. 13. С. 9–25.
- Брунець І. В. Методи та засоби організації колаборативних процесів в електронному урядуванні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Інформаційні системи та мережі. 2010. № 673. С. 50–59.
- Кліманська М. Психологічні чинники схильності молоді до соціального дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2001. 192 с.
- Кооперація. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальна_співпраця.
- Краснов В. В. Контентна колаборація як перспектива забезпечення якості освіти. *Медична інформатика та інженерія*. 2013. № 3. С. 19–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mii_2013_3_6.
- Методичні рекомендації з ведення випадку (case-management) внутрішньо переміщених осіб. Депонований рукопис «Проект ПРООН «Швидке реагування на соціальні та економічні проблеми ВПО». Київ, 38 с.
- Пикельная В. С. Теория и методика моделирования управленческой деятельности (школоведческий аспект): дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. / Криворож. пед. ин-т. Кривой Рог, 1993. 374 с.
- Пригожин А. И. Социологические аспекты управления. Москва: Знание, 1974. 64 с.
- Романова Н. Ф. Организация и управления діяльністю студентських соціальних служб у вищих навчальних закладах України: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Центральный ін-т післядипл. пед. освіти АПН України. Київ, 2005. 260 с.
- Рябова З. В. Моделювання процесу управління якістю освіти в навчальному закладі. *Теорія і методика професійної освіти*: електронне наукове фахове видання. 2016. №9 (1). URL: http://tmpe.eor.by/images/Vol_9/3_16_tmpe_9_ryabova.pdf.
- Словарний запас: колаборація. URL: <http://strelka.com/ru/magazine/2015/09/17/vocabulary-collaboration>.
- Словник термінів. URL: <http://www.dictionary.com/browse/collaborationist?qs=2446>.
- Співпраця VS Взаємодія. URL: <http://open.kmbs.ua/ua/blogs/mark/17587/spivpracya-vs-vzajemodiya>.
- Управлінські аспекти соціальної роботи. Курс лекцій / М. Ф. Головатий (кер. авт. кол.), М. П. Лукашевич, Г. А. Дмитренко та ін. Київ: МАУП, 2004. 368 с.
- Швець Д. Є. Організаційна сутність соціального управління як суспільного феномену. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Політологія. Соціологія. Право: зб. наук. праць. 2011. № 1 (9). С. 93–98.
- Collaboration. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Collaboration>.
- KamLAND. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/KamLAND>.
- Mirowska M. Case management (zarządzanie przypadkiem) jako technologia przyszłości w szkole wyższej. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: наук. журнал / гол. ред. А. А. Сбруєва. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2017. № 6 (70). С. 108–116.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 29.04.2018